

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

ГРИНЬКО Ольга Сергіївна

УДК 811.111'373.22'43 (043.3)

КОНЦЕПТИ-АРХЕТИПИ В ПРОЗІ В. ГОЛДІНГА

Спеціальність 10.02.04 - германські мови

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Одеса-2013

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі теорії та практики перекладу Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник кандидат філологічних наук, доцент
Матузкова Олена Прокопівна
Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова,
доцент кафедри теорії та практики перекладу.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Потапенко Сергій Іванович,
Ніжинський державний університет
імені М.В. Гоголя
завідувач кафедри германської філології;

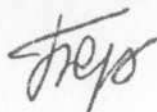
кандидат філологічних наук, доцент
Гнаповська Людмила Вадимівна,
Державний вищий навчальний заклад
«Українська академія банківської справи
Національного банку України»,
доцент кафедри іноземних мов.

Захист відбудеться 23 січня 2014 року о 12.30 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.051.02 в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова за адресою: 65058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26, ауд. 166.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Одеського національного університету імені І.І. Мечникова за адресою: 65082, м. Одеса, вул. Преображенська, 24.

Автореферат розіслано « 21 » грудня 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Матузкова О. П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У реферованій дисертації здійснено комплексний аналіз вербалізації концептів-архетипів першостихій у прозі Вільяма Голдінга.

Теоретичні й практичні доробки класичних та новітніх напрямів сучасного мовознавства відкривають нові обрії для розв'язання актуальних лінгвістичних проблем, до яких належить і реконструкція концепту-архетипу. Дослідження такого багаторівневого лінгвоментального утворення проходять з урахуванням досягнень у галузі лінгвоконцептології (Н. Д. Арутюнова, А. П. Бабушкін, М. М. Болдирев, Л. В. Гнаповська, О. С. Кубрякова, А.П. Мартишок, З. Д. Попова, О. О. Селіванова, Й. О. Стернін, В. М. Телія та ін.), лінгвокультурології (С. Г. Воркачов, В. І. Карасик, В. А. Маслова, Н. О. Красавський, А. М. Приходько, Г. Г. Слишкін та ін.), когнітивної семантики (М. Джонсон, С. А. Жаботинська, Дж. Лакофф, Е. Рош, Л. Талмі та ін.), когнітивної теорії дискурсу (Т. А. ван Дейк, М. Л. Макаров, С. І. Потапенко, Н. С. Шевченко та ін.) й інших магістральних напрямів сучасної лінгвістики.

Окремі аспекти вивчення концепту-архетипу висвітлено у низці ґрунтовних досліджень, скерованих на розроблення теоретичних засад виокремлення такого виду концептів (С. Г. Воркачов, В. І. Карасик, О. О. Селіванова та ін.), об'єктивацію окремих концептів-архетипів у мові в цілому (С. А. Гучешкокова, Н. В. Плотникова, У. О. Савельєва та ін.) і в художніх текстах (Л. І. Белехова, Н. О. Богданова, О. В. Слюніна та ін.). Концепти першостихій також нерідко стають об'єктом дослідження (Т. І. Бадмаєва, С. А. Борисова, О. В. Кривальова, О. Г. Палутіна, Г. К. Протасова, А. С. Слухай та ін.).

Незважаючи на значну кількість робіт, присвячених концепту-архетипу (в іншій термінології - архетипному концепту), ще багато питань залишаються відкритими й дискусійними. Так, потребує додаткового осмислення механізм формування такого виду концептів, їхня структура, особливості функціонування і репрезентації в тексті. Крім того, поза увагою дослідників залишається вивчення вербалізованого концепту-архетипу одразу ж на двох рівнях - загальнокультурному та індивідуальному, що дає змогу окреслити загальні тенденції вербалізації концепту, визначити ступінь переломлення його сегментів в індивідуальній свідомості, виявити причини таких перетворень. Отже, **актуальність** роботи визначена необхідністю комплексного аналізу вербалізації концептів-архетипів першостихій як на загальнокультурному, так і на індивідуальному рівнях, а також прагненням сучасної лінгвістики до поглибленого розуміння закономірностей функціонування такого виду концептів як багаторівневих лінгвоментальних утворень зі стійкою структурою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано у межах кафедральної наукової теми «Лінгвокультура та переклад у сучасному парадигмальному просторі» (номер державної реєстрації 0113 У 002691). Тему дисертації затверджено Вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (протокол № 8 від 19.04.2011).

Мета дисертаційного дослідження полягає в аналізі вербалізованих концептів-архетипів WATER / ВОДА, FIRE / ВОГОНЬ, AIR / ПОВІТРЯ та EARTH / ЗЕМЛЯ; виявленні й описі особливостей їхньої вербалізації та закономірностей видозмінення їхніх компонентів у свідомості окремої мовної особистості. Окреслена мета зумовила необхідність вирішення таких конкретних завдань:

- уточнити визначення терміну «концепт-архетип» та встановити його конститутивні характеристики, систематизувавши основні лінгвістичні підходи до вивчення концепту в цілому та концепту-архетипу зокрема;
- створити модель формування даного лінгвоментального утворення;
- описати архетипну сутність і виявити архетипні ознаки вербалізованих концептів WATER, FIRE, AIR та EARTH;
- реконструювати досліджувані вербалізовані концепти-архетипи з позицій англійського етносу;
- реконструювати досліджувані вербалізовані концепти-архетипи з позицій індивіда на матеріалі художньої прози В. Голдінга;
- окреслити та схарактеризувати механізм вербальної інтеграції концептів-архетипів першостихій;
- розглянути особливості вербального інтегрування концептів-архетипів першостихій в обсяжніше лінгвоментальне утворення - макроконцепт-архетип ELEMENT / СТИХІЯ; описати напрями аналізу концептів-архетипів першостихій як конститuentів цього макроконцепту-архетипу.

Об'єктом дослідження є концепт-архетип як особливе лінгвоментальне утворення.

Предметом аналізу виступають структура та взаємодія вербалізованих концептів-архетипів WATER, FIRE, AIR та EARTH у прозі В. Голдінга.

Тісний зв'язок концепту й архетипу з міфом та символом (Н. Д. Арутюнова, І.О. Богданова, В. В. Колесов, В. А. Маслова, О. П. Левченко, І. Г. Ольшанський та ін.) зумовлює вибір матеріалу дослідження, адже архетипна природа цього виду концептів найповніше розкривається в художніх творах, насичених символічним змістом та релігійно-міфологічними паралелями й алюзіями. З цього кута зору великий інтерес становить творчість англійського письменника, лауреата Нобелівської премії Вільяма Голдінга, роботи якого є спробою виявити фундаментальні основи буття та людської природи, її сутнісні, корінні, сталі риси. Отже, **матеріалом** дослідження послуговували 1847 номінативних одиниць, дібраних методом суцільної вибірки з художньої прози В. Голдінга (12 романів та 3 повісті загальним обсягом 2517 сторінок). Крім того, для дослідження вербалізованих концептів-архетипів першостихій з позиції етносу використовувались англійські лексикографічні джерела. Для виявлення архетипних ознак досліджуваних лінгвоментальних утворень було залучено міфологічні словники та словники символів. Наповненість концептів-

архетипів першостихій в історичному ракурсі аналізувалася на матеріалі етимологічних джерел.

Гіпотеза реферованого дисертаційного дослідження базується на припущенні про те, що концепт-архетип — це стійке багаторівневе лінгвоментальне утворення, яке має специфічну ядерно-периферійну будову. Ядро концепту об'єднує оцінювальні нейтральні елементи; навколо такого ядра формуються *дві незалежні, протилежно заряджені периферії*, що зумовлено амбівалентним характером концепту-архетипу. В індивідуальній свідомості під впливом різноманітних екстралінгвальних факторів можлива незначна реструктуризація окремих сегментів концепту-архетипу, що, проте, не змінює його стійкої природи в цілому.

Вибір **методів** дисертаційного дослідження зумовлено його об'єктом та предметом, а також поставленими завданнями. Серед **загальнонаукових методів** у дисертації насамперед застосовано метод *дедукції* - виходячи з наявних наукових поглядів у контексті когнітивно-дискурсивної парадигми зроблено висновки щодо особливостей структури й змісту досліджуваних вербалізованих концептів-архетипів, та *індукції* - узагальнення емпіричного матеріалу, його класифікація й теоретичне осмислення. Серед низки **спеціальних методів** у роботі використано метод *контекстуально-інтерпретаційного аналізу* матеріалу дослідження, що дав змогу описати особливості функціонування номінативних одиниць, відібраних з художньої прози В. Голдінга, які стали емпіричним матеріалом даної дисертації; метод *компонентного аналізу*, завдяки якому виявлено ключові семантичні компоненти (КСК), актуалізовані у процесі вербалізації концептів; *зіставний* метод, що дав змогу виявити зміни у КСК слів-репрезентантів в текстовому матеріалі у порівнянні з лексикографічними джерелами; метод *когнітивного моделювання*, завдяки якому була створена схема внутрішньої будови концепту-архетипу як особливого лінгвоментального утворення, структуровані процеси інтеграції концептів-архетипів першостихій, а також змодельований макроконцепт-архетип ELEMENT, що їх інтегрує. *Кількісний* метод забезпечив достовірність формально-сислового аналізу номінативних одиниць, що вербалізують розглянуті концепти-архетипи, та переконливість висновків про різну номінативну щільність їхніх ділянок. Елементи *етимологічного* аналізу поглибили історичні й теоретичні засади дослідження.

Наукова новизна зумовлена тим, що в роботі **вперше**:

- уточнено визначення концепту-архетипу, обґрунтовано його статус як багаторівневого лінгвоментального утворення, встановлено його конститутивні характеристики;
- створено модель формування концептів-архетипів в індивідуальній свідомості;
- структуровано внутрішній зміст такого виду концептів на рівні свідомості англійського етносу й індивіду;

- реконструйовано механізм інтеграції концептів-архетипів першостихій, характеризовано особливості такого механізму;

- розглянуто специфіку інтегрування концептів-архетипів першостихій в обсяжніше лінгвоментальне утворення - макроконцепт-архетип ELEMENT;

- описано напрями аналізу вербалізованих концептів-архетипів WATER, FIRE, AIR та EARTH як конститuentів даного макроконцепту- архетипу.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що результати здійсненого аналізу вербалізованих концептів-архетипів WATER, FIRE, AIR та EARTH становлять самостійний внесок до сучасного мовознавства в аспекті вивчення відповідного виду концептів. Крім того, в дослідженні уточнено термін « концепт-архетип», а також уведено ряд нових понять («сегмент кореляції», «багатокомпонентний сегмент кореляції»), які описують внутрішню і структуру концептів-архетипів та їхню взаємодію з іншими концептами того ж виду.

Практична цінність роботи визначається можливістю використання її положень у викладанні низки лінгвістичних дисциплін, зокрема курсів із лексикології англійської мови (розділи «Семантична структура значення», «Словниковий склад англійської мови»), стилістики англійської мови (розділи «Стилістична семасіологія», «Стилістика тексту»), а також при розробці спецкурсів із когнітивної лінгвістики, лінгвокультурології, психолінгвістики тощо. Отримані висновки стануть у нагоді при написанні різного рівня кваліфікаційних робіт гуманітарної спрямованості.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорено на 7 міжнародних конференціях: «Мови і світ: дослідження та викладання» (Кіровоград, 2009), «Іноземна філологія у XXI столітті» (Запоріжжя, 2009, 2010), «Новината за напреднали наука» (Софія, 2011), «Dynamika naukowich badan-2012» (Пшемисьль, 2012), «Научная дискуссия: инновации в современном мире» (Москва, 2013), «Нові парадигми та нові рішення в когнітивній лінгвістиці» (Одеса, 2013); на 1 всеукраїнській конференції «Текст у сучасному лінгвістичному вимірі» (Переяслав-Хмельницький, 2012), а також на 4 щорічних звітних наукових конференціях професорсько-викладацького складу ОНУ імені І.І. Мечникова (2008-2012).

За темою дисертації опубліковано 11 одноосібних наукових статей, 7 із яких вміщено у фахових виданнях України, 4 — в міжнародних виданнях.

Структура дисертаційної роботи зумовлена метою, об'єктом і предметом дослідження та логікою його наукового опрацювання. Дисертаційне дослідження загальним обсягом 202 сторінки (основний текст становить 175 сторінок) складається зі вступу, трьох розділів із висновками до кожного з них, загальних висновків, списку використаної літератури (277 позицій, із яких 64 - англійською мовою) та джерел ілюстративного матеріалу (9 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і новизну обраної проблематики, визначено мету й завдання роботи, деталізовано її об'єкт та предмет, сформульовано власну гіпотезу дослідження, висвітлено теоретичне й практичне значення отриманих результатів, окреслено матеріал і методи дослідження.

Розділ I «Концепт-архетип як лінгвоментальне утворення зі стійкою структурою» присвячено формулюванню принципів дослідження: розглянуто лінгвістичні напрями і підходи до вивчення концепту в цілому та концепту-архетипу зокрема; обґрунтовано визначення концепту-архетипу як лінгвоментального утворення, висвітлено його конститутивні характеристики, механізм формування та структуру.

Під **концептом-архетипом** розуміємо *багаторівневе лінгвоментальне утворення, яке притаманне всім представникам етносу та/або людству в цілому та виявляється у свідомості й мовленні кожного індивіда*. Основними характеристиками концепту-архетипу є такі: високий рівень узагальненості концепту, орієнтування на найважливіші вітальні цінності буття, з чого випливає універсальність для всього людства; нерелятивна, безвідносна природа концепту; амбівалентність (наявність у структурі концепту смислових компонентів із вираженими позитивними або негативними ознаками).

Побудова психокогнітивної моделі формування концепту-архетипу стає можливою при синтезуванні структур психіки, запропонованих З. Фройдом і К. Е. Юнгом, що передбачає залучення таких шарів, як колективне несвідоме, індивідуальне несвідоме, передсвідоме (як частина індивідуального несвідомого) та свідомість. Крім того, у межах шару свідомості виокремлюється і область вербального мислення (за О.О. Селівановою), що реалізує об'єктивацію концепту-архетипу в мові та дає змогу вивчати його на вербальному рівні.

Процес формування концептів-архетипів відбувається таким чином: архетипи колективного несвідомого актуалізуються в індивідуальному несвідомому, передсвідомому, зокрема у вигляді архетипних образів. Архетипні образи, у свою чергу, створюють базис для формування власне концептів-архетипів у свідомості людини. У межах свідомого концепти-архетипи вербалізуються відповідно на рівні вербального мислення. При аналізі концептів-архетипів на матеріалі художніх творів уважаємо раціональнішим просуватись у напрямку від вербального втілення цього виду концептів до їхніх глибинних витоків.

При описі структури вербалізованого концепту-архетипу найбільш функціональною для нашого дослідження видається теорія про ядро-периферійну будову концепту, причому така будова має низку відмітних особливостей. Під ядром концепту в даному випадку розуміється стійка структура, сформована з оцінно-нейтральних елементів; навколо такого ядра

формується дві незалежні різновекторні периферії. Одну з них створено зі смислових компонентів з уяскравлено позитивними ознаками, інша ж охоплює елементи, що вказують на негативні смислові компоненти концепту.

Методичний інструментарій, використаний при аналізі концептів-архетипів на загальнокультурному та індивідуальному рівнях, є синтезом методик, що застосовуються в рамках різних концепцій мови (об'єктивістській, суб'єктивістській, емпіричній і діяльнісній) та підходів, які ґрунтуються на цих концепціях. Так, залучення лексикографічних джерел може розглядатися в тому числі як один із ступенів аналізу концептів у межах семантико-когнітивного підходу (М. М. Болдирев, В. З. Дем'янков, С. А. Жаботинська, О. С. Кубрякова, Р. І. Павльонис та ін.), який передбачає дефініційний аналіз, спрямований на виявлення семантично близьких одиниць мовних форм у термінах слів-ідентифікаторів. У такому випадку проза В. Голдінга стає більш репрезентативним (у порівнянні зі словниками) мовним матеріалом, який дає змогу виявити додаткові ознаки та смислові компоненти досліджуваних форм. Етимологічний аналіз як визначальний у філософсько-культурологічному та лінгвокультурологічному підходах до вивчення концептів (С. Г. Воркачов, В. І. Карасик, М. В. Піменова, А. М. Приходько, Г. Г. Слишкін, Ю. С. Степанов та ін.) спрямовано на висвітлення глибинних значень досліджуваних лексем. Це, у свою чергу, дає підстави виявити особливості ранніх етапів репрезентації концептів-архетипів, що є важливим з огляду на їхню архаїчну природу. Результати детального вивчення образів-символів та алюзій у художньому тексті, якими оперує когнітивно-поетологічний підхід (Л. І. Белехова, О. А. Бабелюк, О. П. Воробйова, В. Г. Ніконова, М. Фріман, Р. Цур та ін.), уможливають з'ясування ознак архетипності в одиницях, які семантично не співвідносяться зі словом-репрезентантом концепту. Такий синтез інструментів дослідження дає можливість отримати більш розгорнуту картину вербалізації концептів-архетипів та виявити міру й особливості їхнього переломлення в індивідуальній свідомості.

В роботі ми дотримуємося позицій О. О. Селіванової, згідно з якими - розмежування концептів на лінгвокогнітивні та лінгвокультурологічні є недостатньо обґрунтованим, адже концепти мають когнітивну природу й визначені культурою незалежно від спрямування їхнього аналізу. Індивідуальний концепт, безумовно, містить фрагмент особистісного досвіду, який знов-таки опосередковано пізнавальною здатністю людини та її зануреністю в соціум і культуру.

Розділ **II «Еволюція вербалізації концептів-архетипів першостихій»** присвячено вивченню концептів-архетипів першостихій на загальнокультурному рівні. Особливу увагу тут приділено виявам *амбівалентної* сутності концептів-архетипів першостихій, виокремленню їхніх *архетипних ознак* та *інваріантних сюжетів* (термін І. М. Зварича), збереженню таких ознак і сюжетів на різних етапах їхньої вербалізації.

У реферованій роботі розглянуто відповідні сюжети германо-скандинавської, кельтської та біблійної міфологій, оскільки саме вони мали безпосередній вплив на формування поглядів В. Голдінга і відбилися в його творах. Окремі факти біографії письменника вказують і на; його захоплення античністю, що дає підстави для залучення давньогрецьких міфів. Для збереження термінологічної цілісності дослідження зазначимо, що відповідно до окресленої вище моделі формування концептів-архетипів при аналізі міфологічно-релігійних уявлень замість терміну «концепт-архетип» доцільніше використовувати термін «архетипний образ»(АО).

Вивчення АО ВОДА, ВОГОНЬ, ЗЕМЛЯ та ПОВІТРЯ в зазначеному контексті вказує на те, що кожному образу притаманна така ознака, як *народження*, при цьому в рамках АО ЗЕМЛЯ вона розширюється до ознаки *материнство*. Це зумовлене уявленнями про першостихії як основу устрою світу, існування буття та всього живого. Для АО ВОДА й ВОГОНЬ є характерними ознаки *очищення* та *руйнування/загибелі/покарання*. Як *середовище проживання міфологізованих істот/духів* (і божественних, і демонічних) розглядаються ВОДА й ПОВІТРЯ. ЗЕМЛЯ пов'язується також із *первинним хаосом* та *місцем перебування хтонічних чудовиськ*. Виявлені ознаки вказують на амбівалентний характер АО першостихій, що реалізуються у відповідних вербалізованих «концептах-архетипах».

Серед найпоширеніших інваріантних сюжетів виокремлюються такі: *всесвітній потоп*, *подолання водної стихії*; *всесвітня пожежа*, *викрадення вогню*; *підняття землі з морського дна*, *утворення землі із частин тіла архаїчного велетня*; *переміщення героя/істоти по вертикалі ВГОРУ/ВНИЗ*.

Слід також зазначити, що в усіх розглянутих фрагментах релігійно-міфологічних уявлень АО ВОДА, ВОГОНЬ, ЗЕМЛЯ та ПОВІТРЯ мисляться як синкретичні, глибоко інтегровані явища або як співпричетні феномени, що породжують один одного.

Етимологічний аналіз є невід'ємною частиною опису концептів-архетипів, оскільки дає змогу виявити глибинні архаїчні семантичні зв'язки між лексемами на позначення першостихій.

Проведений аналіз етимологічних джерел, де розглянуто відповідні мовні одиниці, показав, що більшість виокремлених архетипних ознак виявляються і при первинній вербалізації досліджуваних концептів-архетипів. Проте зафіксовано і деякі розбіжності.

Так, ключовими при реалізації концепту-архетипу ЕАКГО / ЗЕМЛЯ в релігійно-міфологічному контексті виступали ознаки *материнства* та *народження*. В етимологічному аналізі вони виявляються лише опосередковано, через взаємодію з НЕБОМ як носієм насіння, що запліднює ЗЕМЛЮ. При цьому одиниці на позначення *жіночих* ознак ЗЕМЛІ тісно пов'язані з лексемами, що означають *зло* та *порок*. З одного боку, в цьому можуть виявлятися зафіксовані у міфології уявлення про ЗЕМЛЮ як об'єкт, пов'язаний із *первинним Хаосом* та *місцем перебування хтонічних чудовиськ*.

Водночас мотивацією для такої негативної репрезентації може слугувати високий ступінь сакралізації ЗЕМЛІ, що призвів до табування самого об'єкта.

Крім того, синкретичність міфологічного мислення, виявлена в релігійно-міфологічних уявленнях, спостерігається і на ранніх етапах вербалізації досліджуваних концептів-архетипів. Про це свідчать лексеми, які формують традиційні опозиції WATER—FIRE, AIR—EARTH. Члени кожної з опозицій сягають двох відповідних коренів: *i.-e.*bhereu-/bheru-/bhry-* <вирувати, скипати> та *i.-e.*ueg-* <згинати, розривати>. Такі корені мають полісемічну природу (напр., *i.-e.*ueg-* <верхівка, високо; пускати коріння> → англ. *earth* <земля>, нім. *Erde* <земля>) та лежать в основі енантісемічних одиниць (напр., др.-ісл. *brim* <море, прибій>, *brim i (m)* <вогонь> і *brim (n)* <полум'я, море>).

Відповідно до гіпотези нашого дослідження концепт-архетип, маючи стійке ядро, здатний дещо переломлюватися в індивідуальній свідомості під впливом особистого досвіду мовної особистості. Проте визначити ступінь такого «переломлення», як, власне, і виявити його взагалі, видається неможливим без розуміння структури досліджуваного концепту-архетипу, притаманної йому на загальнокультурному рівні. Результати пізнання об'єктивного чи суб'єктивного світу носіями тієї чи іншої мови в концентрованій формі представлено в **словникових статтях**, які вербально фіксують «алфавіт ідей», біографічні дані того чи іншого поняття, мисленнєвого образу, а отже, і історії розвитку людської цивілізації в цілому (М. О. Красавський).

Таким чином, для реконструкції концептів-архетипів з позицій соціуму або значної його частини обґрунтованим є залучення лексикографічних джерел: дефініції слів-репрезентантів WATER, FIRE, EARTH і AIR було проаналізовано на матеріалі 6 авторитетних англійських тлумачних словників *Collins English Dictionary, Meriam-Webster Dictionary and Thesaurus, Oxford Dictionary, Macmillan Dictionary, Cambridge Dictionary* та *The American Heritage Dictionary of the English Language*. Вивчення відповідного матеріалу дало підстави виокремити в кожному вербалізованому концепті-архетипі **ключові семантичні компоненти (КСК)**.

Так, у межах репрезентанта WATER було виокремлено такі КСК: [water; any liquid containing or resembling water <вода; рідина, що містить чи нагадує воду>]; [a liquid formed in or circulating in a living body <рідина, що утворюється або циркулює в організмі>]; [water areas and processes in/on them <водойми та процеси, що відбуваються в/на них>].

Для лексеми FIRE, яка репрезентує відповідний концепт-архетип, найвагомішими виявилися КСК [chemical reaction of burning and its products (heat, flames, lights and smoke etc.) <хімічна реакція горіння та її результати (тепло, полум'я, світло, дим тощо)>]; [sources of light, warmth etc. <джерела світла, тепла тощо>] та [inner state of a person, including medical conditions and intense feelings

<внутрішній стан людини, в тому числі, хвороби та сильні емоції>].

В структурі слова-репрезентанта EARTH виокремлюються такі КСК, як [the third planet from the sun <третя планета від Сонця>]; [the dry surface of this planet as distinguished from sea or sky; land; ground <суходіл, на відміну від води та неба; земля>]; [the loose soft material that makes up a large part of the surface of the ground and consists of disintegrated rock particles, mould, clay, etc; soil <м'який сипучий матеріал, що вкриває більшу частину суші та складається з подрібненого каменю, гумусу, глини тощо; ґрунт>]; [the objects, associated with down or low position <об'єкти, що знаходяться знизу, низько або співвідносяться з таким положенням>].

Аналіз лексеми AIR, що об'єктивує відповідний концепт-архетип, указує на значущість КСК [the mixture of gases that forms the earth's atmosphere <суміш газів, що формує атмосферу землі>]; [the space above and around the earth; sky <простір над землею та навколо неї; небо>]; [processes, in any way involving movements of air masses (including wind, breathing etc.) <процеси, що передбачають пересування повітряних мас (у тому числі, повітря, дихання тощо)>]; [objects, associated with up or high position <об'єкти, що розташовані вгорі, високо або співвідносяться з таким положенням>].

Досліджені дефініції відповідних слів-репрезентантів виявили й амбівалентні характеристики концептів-архетипів, у яких реалізуються як утворювальний, так і деструктивний потенціали першостихій. Порівняймо, наприклад, *fever and inflammation* та *liveliness, as of imagination, thought* (FIRE); *water on the brain* та *a natural mineral water* (WATER); *to land = to win, to obtain* та *to soil=to pollute with sin or disgrace* (EARTH); *an annoyingly affected and condescending manner* та *air regarded as necessary for breathing* (AIR).

Зіставлення результатів, отриманих на цьому етапі дослідження, з даними аналізу етимологічних джерел і релігійно-міфологічних уявлень свідчить також про стійку тенденцію до десинкретизації концептів-архетипів WATER, FIRE, AIR та EARTH. Проте на рівні паремій все ще зберігаються ознаки вербальної інтегрованості їхніх окремих сегментів, напр., *they are like water and fire, to breathe fire, hot air*.

У цілому ж така інтегрованість найбільше виявляється у межах концептів-архетипів, що традиційно сприймаються як дуальні опозиції: FIRE - WATER та AIR - EARTH (напр., *to go through water and fire, to move heaven and Earth*). Проте зафіксовано й випадки інтеграції окремих сегментів концептів-архетипів FIRE - AIR та WATER - EARTH (напр.: *to fan the flames, to mud water*).

У розділі III «**Структура та взаємодія концептів-архетипів першостихій у прозі В. Голдінга**» реконструйовано вербалізовані концепти-архетипи WATER, FIRE, AIR та EARTH у прозових творах видатного англійського письменника, лауреата Нобелівської премії Вільяма Голдінга.

Алгоритм цього етапу дослідження передбачає виокремлення КСК відповідних слів-репрезентантів; у межах кожного такого компонента виявляються також дрібніші групи номінативних одиниць: *семантичний субкомпонент, смисловий сегмент, смислова група*. Такий крок дає змогу чіткіше систематизувати вибірку та створити прозору структуру досліджуваних концептів-архетипів. Крім того, у рамках кожного складника буде визначено *ключові* (>20% від залученої вибірки), *умовно ключові* (15-19%) та *базисні* (10-14%) лексеми.

Аналіз та систематизація 493 номінативних одиниць, що вербалізують **концепт-архетип WATER**, виявив, що виокремлені КСК збігаються з тими, що були визначені під час лексикографічного аналізу відповідного репрезентанта.

В межах КСК [**вода; рідина...**] виявляються і окремі субкомпоненти: [власне вода] (ключова лексема *water*)-, [рідина]. В останньому субкомпоненті, у свою чергу, виокремлюються такі смислові сегменти, як [алкогольні напої], де ключовими виступають лексеми *brandy* й *beer*, [продукти харчування] (ключова лексема *tea*) та [інші рідини] (ключова лексема *liquid*). У такому випадку ключова роль лексеми *tea* в одному із сегментів відбиває вплив етнічної належності автора досліджуваних творів на формування концепту, в той час як базисність лексем *brandy* й *beer* указує на видозмінення сегментів під впливом його індивідуального досвіду, про що свідчать окремі факти біографії письменника.

КСК [**рідина... в організмі**] охоплює обмежену ділянку цього концепту-архетипу, що зумовлює його гомогенний характер. Ключові позиції тут відведено одиницям на позначення сліз та крові або дій, пов'язаних з ними (*water of eyes, weeping-, blood, bleeding*). Наповненість КСК [**водойми та процеси...**] дає підстави виокремити два субкомпоненти: [водні об'єкти та їхні частини] (ключова лексема *sea*) та [об'єкти, що знаходяться або живуть у воді] (ключові лексеми відсутні). Останній субкомпонент, у свою чергу, поділяється на декілька сегментів: [істоти], де об'єднано одиниці на позначення реальних та міфологізованих істот, середовище існування яких пов'язане з водою, та [транспорт].

Структура концепту-архетипу WATER у прозі В. Голдінга залишається стійкою: 64,4% складають нейтральні одиниці. Лише 10,1% припадає на одиниці з позитивним потенціалом, у той час як негативно забарвлені елементи охоплюють 25,5%.

Архетипні ознаки концепту-архетипу WATER, зафіксовані у міфології, виявляються і в залучених художніх творах. Гак, словосполучення *providential water, generosity of water* співвідносяться з ознакою *народження*, ознаки *смерті* спостерігаються в елементах *deadly cold water, dead water*. Номінативні одиниці *a spa, water healed, clear water* концентруються до рівня ознак *очищення* та *відродження*. Лексеми, що номінують міфологічних персонажів (*naiads, Davey Jones, sea serpent*), відсилають до архетипних ознак *середовище існування нечистої сили* та *зв'язок зі світом мертвих*.

Виявлені раніше інваріантні сюжети *всесвітнього потопу* й *подолання водної стихії* розгортаються в романі *The Spire* (на місто обрушується довготривала злива), у трилогії *To the End of the Earth* та романі *Pitcher Martin* (надзвичайні ситуації під час морських подорожей та власне боротьба за виживання героя, що опинився у воді).

КСК, виокремлені в результаті аналізу та систематизації 325 номінативних одиниць, що вербалізують **концепт-архетип FIRE**, також збігаються з КСК, виявленими при дослідженні вербалізації цього концепту-архетипу в лексикографічних джерелах.

У межах КСК [**хімічна реакція горіння...**] виокремлюємо 3 субкомпоненти: [вогонь та його характеристики] (ключова лексема *fire*), [результати процесу горіння] (ключові лексеми *light* і *flame*) й [вогнепальна зброя, вибухові пристрої та їх використання] (ключові лексеми *bomb* і *gun*). Припускаємо, що поява останнього з означених субкомпонентів пов'язана насамперед з участю В. Голдінга в Другій світовій війні, що, у свою чергу, свідчить про значний вплив особистого досвіду на формування навіть таких стійких лінгвоментальних утворень, як концепт-архетип.

Другий КСК [**джерела вогню, світла...**] (базисна коренева лексема *suri*) є достатньо гомогенним. До формування цього КСК були залучені також лексеми *glasses, specs, spectacles* <окуляри>, які в контексті творів (зокрема роману *The Lord of the Flies*) набувають символічного змісту та «включаються» в інваріантний сюжет викрадення вогню. Назва КСК [**внутрішній стан людини, в тому числі, хвороби та сильні емоції**] передбачає виокремлення таких субкомпонентів, як [хвороби] (ключова лексема *pain*) і [сильні емоції] (базисні кореневі лексеми *anger* та *astonish*).

В цілому концепт-архетип FIRE вербалізується переважно за рахунок немаркованих одиниць (52,3%); при цьому частка позитивно забарвлених елементів складає 10,8%, а негативно забарвлених — 36,9%. Значна перевага елементів з негативним потенціалом пояснюється виокремленням таких негативно маркованих субкомпонентів, як [сильні емоції], [вогнепальна зброя, вибухові пристрої та їх використання] і [хвороби].

Архетипні ознаки концепту-архетипу FIRE у творах В. Голдінга виявляються доволі чітко. Ознака *руйнування* співвідноситься з такими одиницями, як *fire out of control, fire consumed, fire began to gnaw*, такі елементи, як *fire will heal me, divine fire, natural benediction*, указують на зв'язок вогню з надприродними силами, в яких, у свою чергу, реалізується ознака *народження* (здатність породжувати) та *очищення*. Ознака *покарання* простежується в таких словосполученнях, як *tyranny of the sun, the idol flamed*. Інваріантні сюжети *світової пожежі* й *викрадення вогню* розгортаються в романах *Lord of the Flies, Darkness Visible, Envoy Extraordinary', Pincher Martin*.

Аналіз та систематизація 307 одиниць, що лексикалізують **концепт-архетип EARTH**, показав, що виокремлені вище КСК відтворюються і в залучених художніх текстах.

Обмежена репрезентативність першого КСК [третя планета від Сонця] (ключова лексема *earth*) не дає змоги виявити окремі складники компонента. Те ж саме можна сказати і про КСК [об'єкти, що знаходяться низу, низька...] (ключова лексема *low*, базисні лексеми *down* та *floor*). Гомогенністю відрізняється і КСК [грунт...], ключова роль у межах якого належить лексемі *earth*, лексема *soil* має базисний характер. Наповненість третього КСК [суходіл, на відміну від води та неба] дає підстави виокремити такі субкомпоненти, як [суходіл] (ключова лексема *land*) та [топоніми], останній з яких вербалізує реальні або уявні обмежені ділянки суходолу.

В залежності від ієрархії географічних об'єктів у межах субкомпонента [топоніми] виявляються такі сегменти, як [урбаноніми] (напр., *High Street*), [астроніми] (напр., *Stilbourne*), [хороніми] (напр., *Queensland, England*), [ороніми] (напр., *Foxy's Island*) і [макротопоніми] (напр., *North Africa*). Базисний характер у цьому субкомпоненті має коренева лексема *land*, що пояснюється її високим словотвірним потенціалом.

У цілому ж вербалізований у залучених художніх текстах концепт-архетип EARTH зберігає нейтральний характер - 83,4% елементів, що об'єктивують його, нейтральні. При цьому розподіл одиниць, які вказують на амбівалентні характеристики цього концепту-архетипу, доволі рівномірний: 6,8 % та 9,1% від усіх залучених номінативних одиниць відповідно мають позитивний та негативний потенціал. Базисність позитивно маркованих лексем у рамках деяких КСК, зокрема [суходіл...], може пояснюватися таким фактом біографії В. Голдінга, як служба на флоті, адже водний простір часто несе загибель судна і людей, а земля, що з'являється на обрії, асоціюється з порятунком і безпекою (це доводить і значна репрезентативність негативно забарвлених елементів, які об'єктивують концепт-архетип WATER, про що йшлося вище).

Кількісно-якісний аналіз 234 номінативних одиниць, що вербалізують **концепт-архетип AIR**, дає підстави виокремити КСК, які збігаються з тими, що були виокремлені у процесі аналізу лексикографічних джерел.

КСК [суміш газів...] (ключова лексема *air*), [...небо] (ключова лексема *sky*, умовно ключова - *heaven*), [...пересування повітряних мас] (ключові кореневі лексеми *breath* та *wind*) мають гомогенний склад, а тому визначити окремі субкомпоненти або сегменти не видається можливим. Широкий спектр явищ, що охоплює КСК [об'єкти, розташовані вгорі, високо...], зумовлює виокремлення низки субкомпонентів, зокрема таких: [міфологізовані елементи], [астрономічні явища та небесні тіла], [представники фауни], [літальні апарати], [власне об'єкти, що знаходяться вгорі, високо].

Загалом же досліджуване лінгвоментальне утворення зберігає нейтральний характер (56,4%); при цьому позитивний та негативний потенціали розподілено рівномірно (20,1% і 23,5% відповідно). Ключовою лексемою при вербалізації даного концепту виступає лексема *air* (20,9%); базисною є лексема *wind* (11,5%). У межах деяких КСК, зокрема [літальні апарати],

спостерігається значна перевага негативно забарвлених одиниць. Це пояснюється таким фактом біографії письменника, як участь у Другій світовій війні: військові дії, в яких брав участь В. Голдінг, часто супроводжувались авіаударами.

Аналіз текстового матеріалу дав змогу виявити такі архетипні ознаки концепту-архетипу AIR: ознака *народження* актуалізується в елементах *vital air, air gone into lungs, precious breath, first breath*; такі одиниці, як *whirlwind, wind rave*, виступають реалізацією ознаки *хаотична сила*. Об'єктивациї ознаки *місце перебування божественних та демонічних істот* сприяє цілий субкомпонент КСК [об'єкти, розташовані вгорі, високо...].

Таким чином, було проаналізовано 1360 номінативних одиниць, що вербалізують концепти-архетипи першостихій у прозі В. Голдінга. Найбільша кількість розглянутих елементів співвідноситься з концептом-архетипом WATER (36,5%); найменш репрезентативним виявився концепт-архетип AIR (17,2%). Представленість концептів-архетипів EARTH та FIRE складає відповідно 22,4% та 23,9%.

На тлі загальної тенденції до десинкретизації вербалізованих концептів-архетипів першостихій, яку було зафіксовано при аналізі лексикографічних джерел, систематизація вибірки з прози В. Голдінга виявила значний ступінь їхньої інтегрованості. Необхідність дослідити 487 номінативних одиниць, що свідчать про процеси взаємодії між концептами-архетипами, зумовила необхідність уведення терміна «**сегмент кореляції**», під яким розуміємо *ділянку лінгвоментального простору, на якій інтегруються окремі компоненти вербалізованих концептів*; межі такого сегменту не є статичними і можуть варіюватися в залежності від ступеня інтегрованості лінгвоментальних утворень. При структуризації номінативних одиниць, що належать до сегмента кореляції, виокремлюються *ділянки сегмента*, які складаються, у свою чергу, з окремих *груп* номінативних одиниць.

Аналіз одиниць, що об'єктивують кореляцію двох концептів-архетипів (А та Б), дає підстави виокремити в кожному із сегментів 3 ділянки: 1) ділянка, де головний компонент співвідноситься з репрезентантом А (А - Б); 2) ділянка, де головний компонент співвідноситься з репрезентантом Б (а - Б); 3) ділянка без вираженої підпорядкованості (А - Б).

Використавши такий алгоритм розподілення вибірки, отримали такі результати: найінтенсивніша кореляція концептів-архетипів WATER-FIRE, репрезентована 59 одиницями, відбувається на рівні сегментів [вода, рідина...] + [результати процесу горіння], напр., *flaming water*. У сегменті кореляції концептів-архетипів AIR та EARTH, сформованому зі 116 номінативних одиниць, найбільша інтегрованість спостерігається на ділянці [прототипова вісь], напр., *cliff mast*. Якісно-кількісний аналіз сегмента кореляції концептів-архетипів AIR і WATER, що охоплює 41 елемент, указує на домінувальні позиції останнього. Найактивніші інтегративні процеси спостерігаються в КСК [вода; речовини...] + [...переміщення повітряних мас], напр., *blowing rain*.

Сегмент кореляції концептів-архетипів WATER та EARTH складається із 79 елементів, при цьому найінтенсивніша інтеграція відбувається на рівні КСК [суходіл...] + [водойми...], напр., *river bank*.

До складу сегмента кореляції концептів-архетипів FIRE та AIR входить 35 одиниць, при цьому найінтенсивнішу інтеграцію зафіксовано в рамках КСК [хімічна реакція...] + [об'єкти, розташовані вгорі, високо...], напр., *fire out of plane* та [хімічна реакція...] + [суміш газів...], напр., *flames in the air*. Високий рівень взаємодії концептів-архетипів FIRE та EARTH спостерігається на рівні КСК [об'єкти ...внизу, низько] + [хімічна реакція горіння], напр., *the lowest hell*, а також [суходіл...] + [хімічна реакція горіння], напр., *warm land*.

Показово, що на кожному сегменті кореляції фіксуємо однослівні номінативні одиниці (напр., *steamship, seaport, hell, spire, skylight*), семантика яких указує на збереження інтегрованості розглянутих концептів-архетипів і поза межами досліджуваних текстів.

Подальша систематизація залученого практичного матеріалу виявила елементи, що свідчать про інтегративні процеси трьох, а іноді й усіх чотирьох вербалізованих концептів-архетипів. Це дає підстави казати про *багатокомпонентні сегменти кореляції* (БСК). На цьому етапі доцільно систематизувати номінативні одиниці, ірунтуючися на КСК, залучених у формуванні тих чи інших одиниць, незалежно від послідовності та домінування такого КСК у межах досліджуваного елемента.

В цілому найбільш вербально інтегрованими виявилися концепти-архетипи AIR - EARTH — WATER (31,3% від усієї вибірки, що належить до БСК), напр., *rock floating*, та AIR - EARTH - FIRE (29,9%), напр., *the column of smoke*. Найменш репрезентативним став БСК [FIRE - WATER - EARTH - AIR] - 7,5%, напр., *hot air of the beach*. Наявність серед елементів вибірки однослівних номінативних одиниць (напр., *rainbow, a scar*) указує на інтеграцію залучених концептів-архетипів незалежно від контексту.

Інтегрованість концептів-архетипів першостихій лежить в основі запропонованої в реферованому дисертаційному дослідженні *схеми аналізу* концептів-архетипів у художньому творі. Така схема дає змогу розглядати ці лінгвоментальні утворення з двох позицій: як, з одного боку, незалежні, а з іншого — інтегровані об'єкти ментального простору. Запропонована схема графічно представлена в дисертації у формі прототипної квітки, умовними пелюстками якої виступають досліджувані концепти-архетипи. «Розкрита квітка» уможливує аналіз кожного концепту незалежно. «Закрита квітка» дає змогу виявити сегменти кореляції, що створюються при взаємодії компонентів концепту. При цьому гіперонімом, об'єднувальною ланкою цієї схеми, виступає **макроконцепт-архетип ELEMENT**.

Узагальнення окремих етапів аналізу вербалізованих концептів-архетипів у прозі В. Голдінга дає підстави сформулювати *алгоритм аналізу* концептів-архетипів у художньому творі.

ВИСНОВКИ

В реферованій роботі доведено гіпотезу про те, що концепт-архетип — це стійке багаторівневе лінгвоментальне утворення, яке має специфічну ядерно-периферійну будову. Ядро концепту об'єднує оцінно-нейтральні елементи; навколо такого ядра формуються дві самостійні, протилежно заряджені периферії. В індивідуальній свідомості під впливом різноманітних екстралінгвальних факторів можливі незначні трансформації окремих сегментів концепту-архетипу, що, проте, не змінює його стійкої природи в цілому.

Об'єкт дослідження розглянуто на тлі та з урахуванням сучасних наукових доробок у галузі когнітивістики, лінгвокультурології, етимології, фольклористики, літературознавства, психолінгвістики. Огляд теоретичної літератури з проблем концепту, архетипу та власне концепту-архетипу дав змогу уточнити дефініцію цього складного феномену та виявити його основні характеристики.

Отже, **концепт-архетип** — це лінгвоментальне утворення, яке притаманне всім представникам етносу та/або людству в цілому і виявляється у свідомості й мовленні кожного індивіда. Основними характеристиками концепту-архетипу є такі: високий рівень узагальненості концепту, орієнтування на найважливіші вітальні цінності буття, з чого випливає універсальність для всього людства; нерелятивна, безвідносна природа концепту; амбівалентність (наявність у структурі концепту смислової компоненти з вираженими позитивними або негативними ознаками).

Процес формування концептів-архетипів передбачає актуалізацію архетипів колективного несвідомого в індивідуальному несвідомому, передсвідомому, зокрема у вигляді архетипних образів. Архетипні образи, у свою чергу, створюють базис для формування власне концептів-архетипів у свідомості людини. В межах свідомого концепти-архетипи вербалізуються відповідно на рівні вербального мислення. При аналізі концептів-архетипів на матеріалі художніх творів доведено доцільність просування у напрямку від вербального втілення цього виду концептів до їхніх глибинних витоків.

Найбільший інтерес при дослідженні концептів-архетипів у тексті викликають літературні доробки, насичені релігійно-міфологічним та символічним змістом. Такими є твори видатного англійського письменника, лауреата Нобелівської премії Вільяма Голдінга. Захоплення автора античністю, його релігійність та належність до англійського етносу зумовили розгляд концептів-архетипів першостихій у діахронічному зрізі: вивчення відповідних фрагментів окремих міфологічних систем дало підстави виявити архетипні ознаки концептів-архетипів WATER, FIRE, AIR, EARTH та інваріантні сюжети на базі досліджуваних феноменів; історичний аспект вербалізації таких утворень уможливив виявлення значущих рис їхньої попередньої об'єктивації в мові; залучення авторитетних лексикографічних джерел дало змогу висвітлити загальні тенденції вербалізації концептів-архетипів першостихій

у сучасній англійській мові. Крім того, лише зіставлення результатів дослідження обраних концептів-архетипів на загальнокультурному рівні та їхніх репрезентацій у творах В. Голдінга дає можливість виявити більший чи менший ступінь переломлення їхніх окремих сегментів в індивідуальній свідомості.

Систематизація дефініцій із 6 англомовних словників дала змогу виявити *ключові семантичні компоненти* (КСК) для кожного зі слів-репрезентантів концептів першостихій. Ці ж КСК виявились актуальними і при дослідженні вербалізованих концептів-архетипів у проаналізованих художніх творах. Структура кожного КСК, репрезентованого в прозі В. Голдінга, довела гіпотезу про стійкий характер концепту-архетипу, який, проте, може частково видозмінюватися в межах індивідуальної свідомості. В досліджуваних текстах окремі сегменти концептів-архетипів піддалися реструктуризації, причому найсуттєвіших змін зазнав концепт-архетип FIRE.

Виокремлені у міфології архетипні ознаки та інваріантні сюжети (напр., ознаки *народження, покарання; сценарії викрадення вогню, всесвітнього потоку*) зберігаються і в прозі В. Голдінга. У творчості автора знайшли також відображення ознаки синкретизму концептів-архетипів першостихій. Для системного аналізу одиниць, що об'єднують характеристики двох або декількох стихій, було введено терміни *сегмент кореляції та багатоконпонентний сегмент кореляції*.

Дослідження концептів-архетипів WATER, FIRE, AIR та EARTH як, з одного боку, незалежних, а з іншого - інтегрованих об'єктів ментальності, стало базисом для формування схеми розгляду концептів-архетипів. У рамках такої схеми досліджувані лінгвоментальні утворення можуть вивчатися як аналітично, так і холистично; об'єднувальною ланкою при цьому виступає макроконцепт-архетип ELEMENT.

Крім того, в роботі запропоновано алгоритм аналізу концептів-архетипів, що створює умови для послідовного вивчення вербалізації концептів, характер яких дає змогу вбудувати їх у наведену вище схему. Алгоритм відображає два основних етапи аналізу та систематизації номінативних одиниць, що репрезентують досліджувані концепти. На першому етапі кожний концепт розглядається як окрема одиниця ментального простору: в рамках значень слова-репрезентанта виокремлюються КСК, що поділяються на семантичні субкомпоненти, смислові сегменти та смислові групи номінативних одиниць. Другий етап спрямовано на виявлення та структурування сегментів кореляції, всередині яких можуть виділятися ділянки сегмента і групи номінативних одиниць. Дослідження, що передбачають використання запропонованого алгоритму, не зводяться до аналізу виключно вербалізованих концептів з архетипною природою, що дає підстави казати про певний ступінь його універсальності.

Опис вербалізованих концептів-архетипів WATER, FIRE, AIR та EARTH, здійснений у реферованій роботі, відкриває такі дослідницькі перспективи: розширення емпіричного матеріалу за рахунок залучення творів інших авторів,

використання дискурсивної реалізації концептів-архетипів у творах нехудожньої прози, кроскультурне зіставлення концептів такого типу в германських, слов'янських, інших європейських і неєвропейських мовах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Гринько О. С. Функціонування символів в романі В. Голдінга «Спадкоємці» / О. С. Гринько // Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету ім. М.В. Винниченка. Серія: Філологічні науки.— Вин. 81(2). - Кіровоград: РВВ КДПУ, 2009. - С. 162-165.
2. Гринько О. С. Особливості мовної репрезентації символів у романі В. Голдінга «Надзвичайний посол» / О. С. Гринько // Нова філологія / за ред. Манакіна В. М. - Запоріжжя: ЗНУ, 2009. - № 36. - С. 29-32.
3. Гринько О. С. Реалізація архетипічних образів «вода» і «огонь» в міфології, релігії і мові / О. С. Гринько // Нова філологія / за ред. Манакіна В. М. - Запоріжжя: ЗНУ, 2010. - № 39. - С. 31-35.
4. Гринько О. С. К определению термина «концепт-архетип» / О. С. Гринько // Записки з романо-германської філології. - Вип. 26. - Одеса: Фенікс, 2011. - С. 36-42.
5. Гринько О. С. Етимологічний аспект амбівалентності концептів-архетипів WATER і FIRE / О. С. Гринько // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка. - К.: Логос, 2011. - Вип. 19. — С. 70-76.
6. Гринько О. С. Лексикографический аспект исследования концептов-архетипов WATER и FIRE / О. С. Гринько // Теоретична та дидактична філологія : зб. наук. праць. — Вип. 16. — Переяслав-Хмельницький: ФОН Лукашевич, 2013. - С. 85-93.
7. Гринько О. С. Архетипические образы «ЗЕМЛЯ» и «НЕБО» в мифологии, религии и лингвистике / О. С. Гринько // Сучасні дослідження з іноземної філології: зб. наук. праць. — Вип. 11. - Ужгород: 2013. —С. 76-83.
8. Гринько О. С. Архетипическое начало символа / О. С. Гринько // Материали XII Международной научно-практической конференции «Новината за преднасти наука». — София: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2011. —С. 32-34.
9. Гринько О. С. Механизм формирования концептов-архетипов / О. С. Гринько // Материали VIII Международной научно-практической конференции «Dynamika naukowych badan — 2012» Том 12. Филологические науки. - Пшемьшль: Nauka i studia. - С. 73-76.
10. Гринько О. С. Особенности вербализации концепта-архетипа WATER в прозе У. Голдінга / О. С. Гринько // Научная дискуссия: инновации в современном мире: Материали VIII Международной заочной научно-практической конференции.

Часть II. - М. : Изд-во «Международный центр науки и образования», 2013. - С. 72-78.

11. Гринько О. С. Особенности лексикализации концепта-архетипа AIR в прозе У. Голдинга / О. С. Гринько // Новые парадигмы и новые решения в современной лингвистике; гл. ред. М. В. Пименова. - Кемерово, 2013. - Вып. 2. — С. 62-65.

АНОТАЦІЯ

Гринько О. С. Концепти-архетипи в прозі В. Голдінга. - На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.04 - германські мови. — Одеській національний університет імені І.І. Мечникова, Одеса, 2014.

В дисертації описано особливості вербалізації концептів-архетипів у прозі В. Голдінга. Предметом аналізу стала структура і взаємодія концептів-архетипів WATER, FIRE, AIR та EARTH у художньому прозаїчному тексті.

В результаті дослідження доведено гіпотезу про те, що концепт-архетип є багаторівневим лінгвоментальним утворенням зі стійким ядром, сформованим з оцінно нейтральних одиниць, та з двома різновекторними периферіями, до складу яких входять відповідно негативно та позитивно забарвлені елементи. При цьому в художніх творах, які є відзеркаленням індивідуальної свідомості автора, виявлено переломлення окремих сегментів, що входять до ключових семантичних компонентів вербалізованих концептів-архетипів. Таке переломлення пов'язане з особистим досвідом та етнічною належністю мовної особистості. Вербальна інтеграція концептів-архетипів першостихій, проаналізована на рівні сегментів кореляції, дала підстави розглядати їх у межах обсяжнішого лінгвоментального утворення - макроконцепту-архетипу ELEMENT.

Ключові слова: концепт-архетип, вербалізація, ключовий семантичний компонент, першостихій, сегмент кореляції.

АННОТАЦИЯ

Гринько О. С. Концепты-архетипы в прозе У. Голдинга. — На правах рукописи.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.04-германские языки.- Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова, Одесса, 2014.

В диссертации описаны особенности вербаллизации концептов- архетипов в прозе У. Голдинга. Предметом анализа выступает структура и взаимодействие вербализованных концептов-архетипов WATER, FIRE, AIR и EARTH в художественном прозаическом тексте.

В работе уточнено определение концепта-архетипа, выделены его конститутивные признаки, описан процесс формирования данного

лингвоментального образования, восходящего к коллективному бессознательному. Согласно выдвинутой гипотезе, концепт-архетип имеет ядерно-периферическое строение, обладающее рядом отличительных черт: ядро концепта в данном случае представляет собой устойчивую структуру, сформированную из оценочно нейтральных элементов; вокруг такого ядра формируются две независимые разновекторные периферии, что связано с амбивалентным характером концептов-архетипов. При общей устойчивости структуры данных образований в индивидуальном сознании их отдельные сегменты могут преломляться под влиянием индивидуального опыта и этнической принадлежности языковой личности.

Особенности вербаллизации концептов-архетипов, в том числе в контексте их архетипического начала, проявляются, в первую очередь, на материале художественных произведений, насыщенных символическим смыслом и религиозно-мифологическими параллелями и аллюзиями. С этой точки зрения большой интерес представляет творчество английского писателя, лауреата Нобелевской премии Уильяма Голдинга.

Анализ наполненности архетипических образов первостихий в мифологии как в «хранилище архетипов» позволил выявить инвариантные сценарии и архетипические признаки, характерные для исследуемых феноменов. Рассмотрение вербализованных концептов-архетипов WATER, FIRE, EARTH, AIR, актуализирующих соответствующие архетипические образы в историческом аспекте, показал, что выделенные признаки и сценарии обнаруживаются и на ранних этапах вербаллизации исследуемых лінгвоментальних образований. Привлечение авторитетных лексикографических источников позволило выделить ключевые семантические компоненты (КСК) соответствующих слов-репрезентантов, сформированные на современном этапе развития английского языка.

Подобное исследование концептов-архетипов первостихий в диахроническом аспекте способствовало достижению нескольких важных целей: с одной стороны, оно выявило общие тенденции вербаллизации рассматриваемых концептов-архетипов, их мифологические и исторические корни, оказавшие влияние на автора привлечённого материала исследования. С другой стороны, такой подход позволил в общих чертах обрисовать представления о наполненности концептов-архетипов WATER, FIRE, EARTH, AIR на общекультурном уровне. Это, в свою очередь, дало возможность сравнить их с результатами, полученными при анализе художественных произведений.

В художественной прозе У. Голдинга КСК вербализованных концептов-архетипов первостихий соответствуют КСК, выделенным при анализе лексикографических источников, что подтверждает нашу гипотезу о том, что ядерные элементы концептов-архетипов не подвергаются существенному преломлению в сознании индивида. При этом отдельные сегменты КСК претерпевают как незначительные, так и серьёзные изменения, что связано, в первую очередь, с личным опытом и этнической принадлежностью языковой личности.

Кроме того, в проанализированных произведениях обнаружено большинство архетипических признаков и инвариантных сюжетов, характерных для концептов-архетипов первостихий.

Для системного анализа номинативных единиц, объединяющих характеристики двух или нескольких первостихий, были введены термины *сегмент корреляции* и *многокомпонентный сегмент корреляции*, обозначающие области лингвоментального пространства, в которых наблюдается взаимодействие и интеграция вербализованных концептов-архетипов.

Интегрированность концептов-архетипов WATER, FIRE, EARTH, AIR лежит в основе схемы анализа концептов-архетипов в художественном произведении. Такая схема позволяет рассматривать данные ментальные образования с двух разных позиций - как независимые и как интегрированные объекты ментальности. При этом место объединяющего элемента, гиперонима, отведено макроконцепту-архетипу ELEMENT.

Обобщение отдельных этапов анализа вербализованных концептов-архетипов позволило сформулировать алгоритм анализа концептов-архетипов в художественном произведении. Он предполагает последовательное рассмотрение наполненности различных вербализованных концептов-архетипов, характер которых позволяет встроить их в описанную выше схему.

Ключевые слова: концепт-архетип, вербализация, ключевой семантический компонент, первостихии, сегмент корреляции.

SUMMARY

Grynko O. S. Archetypal concepts in W. Golding's prose fiction. -Manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Philology. Speciality 10.02.04 - Germanic Languages. - Odesa I. Mechnikov National University, Odesa, 2014.

The dissertation focuses on the peculiarities of the verbalized archetypal concepts in William Golding's prose fiction. The subject of the study is the structure and correlation of the archetypal concepts WATER, FIRE, AIR and EARTH in prose fiction texts.

The research substantiates the hypothesis that an archetypal concept is a multilevel lingua-mental body with a stable core, comprising non-evaluative neutral units, and with two oppositely directed peripheries, formed by positive and negative units, respectively. Meanwhile, author's individual cognition as reflected in his creative work, shows the tendency towards deviation of the segments within the key semantic components of the verbalized archetypal concepts. It is associated with the individual's experience and ethnic identity. Verbal integration of the archetypal concepts of the elements within correlation segments enables their analysis within the larger lingua-mental body - the archetypal macro-concept ELEMENT.

Key words: archetypal concept, verbalization, key semantic component, elements, correlation segment.

Підписано до друку 10.12.2013. Формат 60x90/16. Папір офісний. Друк на дуплікаторі.
Ум.-друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1312-2а.

Видано і віддруковано у ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25. Тел. (048) 7777-591.